

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

І. С. БАХОВ

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ
МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
У СТУДЕНТІВ-ПЕРЕКЛАДАЧІВ**

Збірник наукових праць

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2009

ББК 88.5
Б30

Бахов, І. С.

Б30 Формування професійної міжкультурної компетентності у студентів-перекладачів:зб.наук.пр./І. С.Бахов. — К. :ДП «Вид. дім «Персонал», 2009. — 268 с. : іл. — Бібліогр. в кінці розд.

ISBN 978-611-02-0017-2

У пропонованому збірнику досліджується проблема формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх перекладачів. Розглянуто сутність, структуру міжкультурної комунікативної компетентності фахівця в галузі міжкультурної комунікації. Обґрунтовуються психолого-педагогічні основи формування професійної компетентності та умови оволодіння міжкультурною компетенцією студентами-перекладачами.

Для студентів — майбутніх перекладачів, викладачів, а також для всіх, хто цікавитися проблемами міжкультурної комунікації.

ББК 88.5

© І. С. Бахов, 2009

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2009

ISBN 978-611-02-0017-2

© ДП «Видавничий дім «Персонал», 2009

Зміст

Вступ	5
Методологічні і логіко-гносеологічні основи формування професійної компетентності гуманітаріїв	7
Психолого-педагогічні основи формування професійної компетентності фахівця в галузі міжкультурної комунікації ...	24
Психолого-педагогічні умови оволодіння міжкультурною компетенцією.....	54
Формування міжкультурної компетенції.	
Природа міжкультурної компетенції	61
Структура міжкультурної компетенції.....	76
Вплив етнічного фактора на міжнаціональне спілкування і толерантну поведінку студентства.....	90
Теоретичні основи формування професійної міжкультурної компетенції у майбутніх фахівців	99
Проблеми виховання культури міжнаціонального спілкування і толерантної поведінки у вищій школі	107
Зміст навчання з формування міжкультурної компетентності.....	116
Міжнаціональне спілкування і толерантна поведінка студентів-перекладачів.....	120
Проблема формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх перекладачів.....	123
Специфіка формування міжкультурної комунікативної компетентності у студентів-гуманітаріїв	133

Психолого-педагогічні умови оволодіння міжкультурною компетенцією

*Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих науковців
“Проблеми психологічної адаптації особистості
в різних видах життєдіяльності”,
13 квітня 2009 р., Одеса*

У цьому розділі розглянемо особливості протікання психічних та емоційних процесів, а також специфіку навчальної пізнавальної діяльності: особливості засвоєння знань, формування навичок, умінь, набуття рис, необхідних для професійного розвитку особистості фахівця-гуманітарія.

Особливості пізнання — гносеологічні закономірності, властивості гуманітарної сфери, мають типові особливості сутності гуманітарної науки. Зокрема зазначається, що закони у гуманітарних науках розпливчасті, завжди передбачають винятки, діють за певних умов та в обмеженому діапазоні, що надає їм “м’яку форму” [16, с. 3–18].

У гуманітарних науках не може бути підведення під якийсь один загальний закон, а може бути тільки підведення під закони, кількість яких тим більша, чим вища складність пояснюваного явища [16, с. 10]. Залежність гуманітарного знання від соціальних чинників проявляється не тільки в процесі пізнання, а й у самому пізнанні. Тому гуманітарні науки змушені розвиватися в умовах соціальних та етнічних обмежень, які впливають на здійснюваний студентами пізнавальний процес.

Ю. В. Сенько наголошує на значущості розуміння фахівцем-гуманітарієм соціоприродної сутності людини у всій її багатогранності — людських цінностях, гуманістичному стилі спілкування і взаєморозуміння [13, с. 54]. Сказане дає підстави говорити, що для гуманітарної освіти властиві соціокультурні та національно-специфічні регулятиви (у тому числі обмеження). Однак гуманітарний профіль освіти, спрямований на розвиток загальнокультурних (тоб-

то ціннісних) компонентів освіти, передбачає гуманістичний спосіб пізнання, який не визнає абсолютної однозначності оцінок і категоричності висновків. Для нього властиві виявлення ціннісно-сміслових ознак досліджуваного, гнучкість, багатозначність, толерантність.

Специфічною є також світоглядна сфера гуманітаріїв, пізнання якої характеризується гуманістичними особливостями. У праці А. Ф. Закирової зазначається, що для гуманітарної світоглядної орієнтації властиві “самоцінність окремих фактів як унікальних і неповторних, відсутність точних критеріїв, оскільки результат завжди неповторний і новий” [7, с. 10].

Як свідчить практика, традиційна гносеологічна модель навчання гуманітаріїв формує в них, на відміну від студентів природничих спеціальностей, “розірване” розуміння дійсності й переважно ірраціональні способи пізнання. Допоміжну роль відіграє емоційна сфера розвитку гуманітаріїв, хоча їй надають великого значення в оволодінні діяльністю. Про зв’язок інтелекту й афекту йшлося ще у працях Л. С. Виготського та С. Л. Рубінштейна, в яких зазначалося, що мислення являє собою єдність інтелектуального й емоційного, а емоція — це єдність емоційного та інтелектуального [5; 12]. О. М. Леонтьєв говорив про афективний бік регулятивної діяльності [8]. Це підтверджується в американській психологічній літературі на початку 90-х років XX ст., в якій з’явилося поняття “емоційний інтелект” [18]. Це поняття трактується багатозначно: як уміння розуміти, контролювати, аналізувати власні почуття та емоції; як уміння відчувати і розуміти настрій інших людей. У такому трактуванні емоційний інтелект співзвучний з вимогами до міжкультурної компетенції.

Даніель Голдман у книзі “Емоційний інтелект” зазначає, що якоюсь мірою можна говорити, що у людей двоє мозків і два види інтелекту: раціональний та емоційний [8]. Д. Голдман виокремлює дванадцять складових емоційного інтелекту: позитивний емоційний настрій; співчуття; впевненість у собі; оцінка реальності; контроль імпульсивності; гнучкість; незалежність; соціальна відповідальність; витривалість у стресових ситуаціях; здатність до самовираження; уміння вирішувати проблеми; уміння формувати міжособистісні взаємовідносини. Очевидно, що більш як 50 % з названих складових властиві для гуманітарної сфери [1–4].

Дослідження Д. Голдмана показують, що життєвий успіх індивіда залежить від коефіцієнта розумового розвитку лише на 20 %. А реш-

та — від цілеспрямованості, працездатності, волі й коефіцієнта емоційного розвитку (для гуманітаріїв). Ці дані підтверджуються у працях російських авторів [14].

Розвиток емоційного інтелекту пов'язаний зі сферою мовленнєвої комунікації, що передбачає емпатію (розуміння іншого), блокує жорстокість, агресію, допомагає краще зрозуміти світ іншої людини, тобто створює основу толерантності. Для сприймання гуманітаріїв властива особлива сенситивність — чуттєвість, яскравість емоційних переживань, мовленнєве різноманіття й гнучкість, мовна образність, особливо емоційне забарвлення мови, яке передає її експресивність.

Гармонійний розвиток особистості гуманітарія можливий лише в інтегративній єдності раціонального та емоційно-чуттєвого, оскільки ці сторони найповніше відображають натуру людини [10]. Саме у питанні специфіки професійної компетенції фахівців гуманітарного профілю, особливо стосовно мовних дисциплін, розвиток емоційної сфери як інтегративний показник цілісного розвитку особистості є необхідним.

У праці С. А. Дніпрова говориться, що емоційно-чуттєва сфера є пріоритетною у розвитку свідомості. Вона формується через переживання спеціально підібраних ситуацій. Емоції стимулюють мотиви, які спонукають до дії і включають соціальну установку на ціннісні орієнтації [6]. Очевидно, емоційне забарвлення переживання, “відчування ситуації” на основі життєвого досвіду дає змогу сформулювати стійкі мотиви та механізми використання мовних засобів, що включені в цю ситуацію.

Окрім емоційного інтелекту, відзначається необхідність формування у гуманітаріїв так званого соціального інтелекту — здатності розуміти інших людей, легкості встановлення контактів, контролю над власними емоційними проявами, впевненості у собі. Незважаючи на певне дублювання ознак емоційного та соціального інтелекту (наприклад, емоції, впевненість у собі) останній відображає соціокультурні якості, які необхідні спеціалісту гуманітарного плану. Це тісно пов'язано з комунікативною компетенцією ефективної взаємодії партнерів спілкування. У цьому сенсі показовим є визначення комунікативної компетенції М. Гордена. Так, він визначає її як “уміння вийти з будь-якої ситуації, не втративши внутрішньої свободи і водночас не дозволяючи партнеру зі спілкування втратити її” [19].

Як зазначалося вище, предметом опанування професії гуманітарного профілю засобами іноземної мови є текст. Його роль у процесі

професійної підготовки важко переоцінити. Вважається, що коли предметом засвоєння є текст професійного характеру, то наявність заздалегідь продуманих і чітко сформульованих на його адресу запитань, відповіді на які можна знайти в процесі читання тексту, сприяє його розумінню та інтерпретації [9].

Крім того, чим більше розумових зусиль докладає студент до того, щоб надати інтерпретації цілісної, осмисленої структури, тим легше вона згодом відтворюється і перетворюється. Одним з ефективних способів структурованого запам'ятовування є надання матеріалу, що запам'ятовується, структури типу “дерево”, тобто здійснювати асоціативний взаємозв'язок змісту професійно-маркованої інформації.

Особистісно-орієнтовані технології для навчання гуманітаріїв, як і всі інші технології, розробляються на основі теорії цілепокладання. Дидактичні характеристики особистісних технологій, на нашу думку, повинні складатися з рефлексивного механізму, який ініціює смислово-пошукову діяльність, що забезпечує гнучкість формування навичок, умінь, нормативних зразків поведінки.

Основними характеристиками технологій, які мають особистісну спрямованість, є їхня орієнтація на інтелектуальний та емоційно-мотиваційний розвиток, активне формування знань і професійних умінь. До них належать: діалогічні методи навчання, ігрові технології, інтерактивні технології, тренінгові технології.

Цілісність свідомості передбачає методологічний плюралізм у висвітленні однієї й тієї самої дисципліни, дискусійність і полемічність викладання.

Методологічний плюралізм є характерним зокрема для сучасного етапу розвитку педагогіки та психології загалом як одна з перспективних ліній розвитку науки [15]. Очевидно, що в гуманітарній сфері не існує “єдиного правильного” вчення і ніхто не володіє абсолютною істиною. Тому викладач повинен намагатися, аби у студента сформувалося уявлення про багатовимірність і багатство людських культур, різноманіття гуманістичної перспективи людства.

Нова парадигма викладання гуманітарних дисциплін в аспекті міжкультурної комунікації може ґрунтуватися на принципах плюралізму або полікультурного світобачення, об'єктивної інтерпретації цінностей різних культур, визнання різноманіття існуючих точок зору.

Як зазначає В. М. Розін, “сучасна філософія змушена визнавати не одне, єдине мислення, а багато різних” [11, с. 178].

Особливістю гуманітарної науки є її “розуміючий характер”, тісний зв'язок з живими проблемами культурного життя, цілковита відповідальність гуманітарного вченого перед культурою. У зв'язку з цим у гуманітарній науці частіше, ніж у природничій, оновлюються теоретичні підходи і проблеми, а “одвічні проблеми і питання постають заново й інакше” [11, с. 178]. Наголошується, що для гуманітарно-орієнтованої людини “інші люди і спілкування — це не соціально-психологічні феномени, а стихія життя” [11, с. 201].

Окрім існуючих концептуальних підходів, принципів та методів, дидактичні засоби — підручники, навчальні посібники, які використовують різні педагогічні технології, повинні враховувати специфіку та особливості професійного профілю студентів і відмінність їх когнітивних стилів. Наприклад, враховуючи рефлексивний, ірраціональний стиль мислення гуманітаріїв, їх “емоційний” інтелект, синергічну спрямованість, ефективними також будуть завдання, пов'язані з раціональними діями (особливо з діями із систематизації, узагальнення).

Крім цього, як зазначається у працях В. Гудикунста [20, с. 150], Р. Детвейлера [17, с. 263], Т. Петтігрю [21], особливе значення для міжкультурної комунікації має “категоріальна широта”, яка містить спектр ситуацій і випадків, які є у свідомості, і ту кількість відмінностей, до яких люди можуть бути толерантними.

Категоріальна широта впливає також на те, які висновки ми робимо стосовно людей. Саме це робить її необхідною для формування особистості спеціаліста-гуманітарія, який здійснює діяльність у ситуаціях міжкультурної комунікації. Таким чином, очевидним є той факт, що пізнавальні процеси гуманітаріїв мають яскраво виражену специфіку, пов'язану з діалогічністю процесу спілкування, його комунікативно-підтримуючим характером, який включає у себе прагнення розуміння, неоднозначності думок, толерантності, рефлексивності, високої мовленнєвої та емоційної сенситивності, здатності до швидкого переключення з культурного коду рідної мови на інокультурний в умовах професійних ситуацій.

Література

1. *Абульханова-Славская К. А.* Деятельность и психология личности. — М.: Наука, 1980. — 335 с.
2. *Архангельский С. И.* Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы. — М.: Высш. шк., 1980. — 360 с.

3. *Бабанский Ю. К.* Избранные педагогические труды // Сост. М. Ю. Бабанский. — М.: Педагогика, 1989. — 560 с.
4. *Батюкова З. И.* Методологические основания международных исследований // Педагогическая наука и ее методология в контексте современности: Сб. науч. ст. — М., 2001. — С. 139–145.
5. *Выготский Л. С.* Собрание сочинений: В 6 т. — М.: Педагогика, 1982. — Т. 1. — 487 с.
6. *Днепров С. А.* Генезис научного педагогического сознания: автореф. дис. ... д-ра пед. наук. — Екатеринбург, 2000. — 42 с.
7. *Закирова А. Ф.* Теоретические основы педагогической герменевтики. — Тюмень: ТюмГУ, 2001. — 149 с.
8. *Леонтьев Д. А.* Три грани смысла // Традиции и перспективы деятельностного подхода в психологии: школа А. Н. Леонтьева / Под ред. А. Е. Войскуновского, А. Н. Ждан, О. К. Тихомирова. — М.: Смысл, 1999. — С. 299–332.
9. *Ольшанский И. Г.* Лингвокультурология в конце XX века: итоги, тенденции, перспективы // Лингвистические исследования в конце XX века. — М., 2000. — С. 26–55.
10. *Попков В. А., Коржуев А. В.* Дидактика высшей школы. — М.: Academia, 2001. — 130 с.
11. *Розин В. М.* Культурология. — М., 1999. — 210 с.
12. *Рубинштейн С. Л.* Основы общей психологии: В 2 т. — М.: Педагогика, 1989. — Т. 1. — 498 с.
13. *Сенько Ю. В.* Гуманитарные основы педагогического образования. — М.: Академия, 2000. — 232 с.
14. *Смирнова О. О.* Развитие иноязычных коммуникативных умений на факультете журналистики // Лингвистика на исходе XX века: итоги и перспективы: Тез. междунар. конф. — М.: Изд-во МГУ, 1995. — С. 477–479.
15. *Фомичева И. Г.* Модели педагогической деятельности: опыт систематизации. — Тюмень: Изд-во ТюмГУ, 1997. — 253 с.
16. *Юрьевич А. В.* Методологический либерализм в психологии // Вопр. психологии. — 2001. — № 5. — С. 3–18.
17. *Detweiler R.* Culture, Category Width and Attributions // Journal of Cross-Cultural Psychology. — 1978. — № 9. — P. 259–284.
18. *Goldman D.* Emotional Intelligence. — N. Y.: Bantam Book, 1995. — 335p.
19. *Gorden M.* Assimilation in American Life. — N. Y.: Oxford University Press, 1964. — 289 p.

20. *Gudykunst W.B., Kim Y.Y.* Communicating with Strangers. — Boston, 1997. — 444 p.
21. *Pettigrew T.* Cognitive Styles and Social Behavior // Review of Personality and Social Psychology. Vol. 3. — Beverly Hills. CA: Sage, 1982. — P. 112–121.